

JONAS

PROFET OG ULYKKESFUGL

Af

HENNING HENNINGSEN

Frygten for at have en „Jonas“ ombord var en realitet for sejskibstidens sømænd. Den kan følges tilbage over 2500 år. Museumsinspektør Henning Henningsen eksaminerer her det Gamle Testaments beretning om profeten Jonas, der blev kastet overbord og slugt af en hvalfisk, og drager parallelter til fablen og overtroen i denne bibelske historie.

EN af de mest underholdende beretninger i det Gamle Testamente er profeten Jonas's meget korte bog. Den fortæller, hvordan Herren opfordrede Jonas til at drage til Ninive og prædike mod indbyggernes ondskab. Men Jonas ville ikke; han flygtede med et skib fra Jaffa. Herren lod da et stort vejr fare hen over søen, så skibet var ved at sønderslås, og søfolkene kastede lod for at finde ud af, hvem der var den skyldige. Loddet faldt på Jonas, og de kastede ham da i havet. Straks stilnede stormen, og Herren sendte en stor fisk, der opslugte ham. I tre døgn lå han i fiskens bug, hvor han havde tid til at fortryde sin ulydighed. Fisken spyede ham da ud på land, og han drog lydigt til Ninive og omvendte indbyggerne der.

Uden tvivl har Jonas levet engang omkr. år 785 før vor tidsregning. Hans eventyrlige oplevelse har grebet folks fantasi gennem tiderne, og man har endda forsøgt at fastslå, hvor han blev udspøjet. Fra gammel tid udpeges et sted ca. 3 km fra Scanderone (Iskenderun, det fordums Alexandrette i Syrien, nu i Tyrkiet), og her blev bygget en slags triumfbue af marmor.¹ Efter en anden overlevering var stedet ved Sidon i Libanon, ca. 50 km s.f. Beirut,² men efter en tredje beretning blev han kastet i land ved Messa (Sidi Moussa) på Ma-

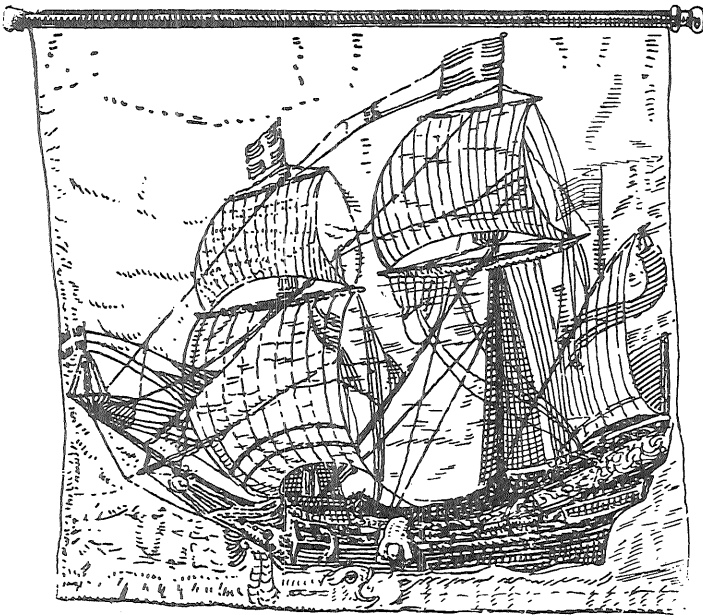
rokkos atlantehavskyst, s.f. Agadir.³ Man må ikke glemme, at Jonas anerkendes af muhamedanerne; han står omtalt i koranen, hvor han har fået sit eget afsnit, *suren Yunus*.

Hvorom alting er, har det dramatiske stof grebet menneskeheden, og utallige afbildninger af Jonas's eventyr kendes op igennem tiden, lige fra den store Jonas-sarkofag fra beg. af 300-årene i Lateran-museet i Rom⁴ til lægmandsbiblernes naive fremstillinger i middelalderen⁵ og Tirsted kirkes kalkmaleri fra ca. 1400.⁶ Fremstillingerne viser dels hvorledes han kastes overbord til den ventende store fisk med opspærret gab, dels hvordan fisken løber op på stranden, så han kan træde ud af dens gab. Meget passende viser Sønderborg skipperlavs gamle silkebanner, Jonas-banneret, fra 1614, hvordan profeten smides i søen.⁷ På et sent kalkmaleri i Gudum kirke (ca. 1550) ses både, at han kastes overbord og at fisken kaster ham op på stranden.

Analysere man Jonas-historien som enhver anden overlevering, og udelader man det religiøse, kan man nøgternt fastslå, at den består af to bestanddele, nemlig 1: en skipperskrøne, som kan kaldes „slugt af en hval“ eller „i fiskens bug“ (Aarne-Stith Thompsons eventyrregister nr. 1960 B, motiv X 1723.1.2), og 2: en trosforestilling om, at den der har begået en brøde, bringer ulykker over et skib og derfor skal kastes i havet (som eventyrmotiv Aarne-Stith Thompson 973*).

Slugt af en hval

Det er ikke her vor opgave at følge skrønen om den store fisk, hvalen, hajen eller hvad det nu er, der sluger et menneske, op gennem årtusinderne.⁸ Nok er det at fastslå, at den er kendt gennem 2500 år, og at den stadig lever.⁹ Mærkeligt nok træffes den ikke i Sindbad Søfarerens fortællinger i 1001 nat, men til gengæld giver den berømte løgnebaron *Münchhausen* historien til bedste i sit tredje søeventyr (Bürgers udgave 1786),¹⁰ hvor han fortæller, hvorledes han under badning ved Marseille sluges af en stor fisk og kommer til at ligge lunt men mørkt i dens mave. Den får mavepine, da baronen hopper

Sønderborg skipperlavs Jonasbanner fra 1614 med en fremstilling af profeten, der kastes i søen. — Efter J. Raben: Sønderborg Skipperlaug (Sønderborg 1934).

Banner of the sailors' guild in Sønderborg with motif from the story of Jonah, from 1614.

og danser skotsk reel i den, og den rejser sig op over søen, så en italiensk koffardimand kan harpunere den. Under opsprætningen giver Münchhausen sig til kende ved at råbe, og han kommer uskadt ud efter at have ligget ca. 2½ time i maven. Efter en let forfriskning springer han i søen og svømmer ind til stranden efter sit tøj.

Typen kan deles i et par undertyper. Den ene af disse beretter, hvordan en eller et par mand sluges af en hval og ligesom Münchhausen foretager sig noget voldsomt, så den må befri sig for dem. F. eks. sidder de og ryger pibe, så den får kvalme og kaster dem op,¹¹ eller de stikker en åre ud gennem bagen på den og vrikker sig i land.¹² Man kunne kalde denne undertype „ved snildhed reddet ud af fiskens bug.“

Den anden type, som man med Gustav Henningsen kan kalde „det overraskende optrin i fiskens bug,“ beretter, hvordan der kastes flere genstande ud til den forfølgende hval (eller haj), og tillige et eller flere mennesker. Da man får dyret sprættet op, ser man, hvorledes de har arrangeret sig.¹³ F.eks. kaster en skipper en stol, derpå en tønde rejer og til sidst sin svigermor ud, – og bagefter viser det sig, at hun sidder derinde på stolen og piller rejer. Det kan også være en gås, en pindestol og harpunerens kælling – og senere ser de hende sidde derinde og ribbe gåsen. Der er mange muligheder. Det kan f.eks. være en kasse appelsiner og forskellige besætningsmedlemmer, der smides ud og sluges, f.eks. en handelsmand (jøde), en bergenser (i speciel norsk udformning), en neger, en kineserdreng osv., og bagefter sidder den, der har mest handelstalent og sælger appelsiner i dyre domme til de andre. Det kan også være et par spillefugle, som går overbord, og bagefter fortsætter de spillet – skak, kort – i fiskens bug. Eller bådsmand og dæksdreng sluges, og de finder bådsmanden siddende på sin stol og kommanderende drengen til at male dyrets inderside himmelblå med hvide striber.

En lidt anden udformning fortæller,¹⁴ at skibstømmermanden dør, og hans lig sættes overbord med en slibesten som vægt. Kokken, en dreng, er fuld af sorg og springer efter liget. En haj sluger begge, men den fanges og sprættes op, og derinde står tømmermanden, der kun var skindød (!), og sliber sin kniv, mens drengen drejer slibestenen; det var deres agt at skære sig ud.

Det der gør disse historier så pudsige er, at de dels er utrolige, som alle skrøner er det, og dels at ingen af personerne i ringeste måde synes at være benovede ved situationens farlighed. I deres handlinger og optræden er der en ubønhørlig logik, som i sig selv har en vis komisk virkning.

Mere i det fantastiske er historien om et orlogsskib, der uden at mærke det sejler ind i gabet og ned i maven på en stor kæmpe, som vader gennem Kattegat. De undrer sig over den tætte tåge og affyrer så en kanon, men derved får kæmpen ondt og kaster skibet op. Skibstømmermanden er for at redde sig sprunget over i en klippe-

kløft; med sin økse hugger han trappetrin i bjergvæggen, men uheldigvis er det kæmpens hule tand, han er havnet i; kæmpen piller i tanden og får ham op mellem fingrene.¹⁵

Som man ser er det slugvorne væsen snart en stor fisk, snart en hval eller en haj – ja endda en kæmpe. I nogle versioner tvinges væsnet til at give sit bytte fra sig, i andre fanges det og sprættes op. Men uanset alle varianter er det tydeligt samme fantasifulde mønster, der præger dem.

Selv om vi betragter temaet som af ren fabulerende art, er det dog af interesse at se, om der kan ligge nogen realitet bag historien. Gennemser vi søfartslitteraturen, finder vi virkelig et par beretninger om folk, der bliver slugt af en hval. Således oplevede man i 1766 på en Nantucket hvalfanger, at en rasende hval kom med åbent gab mod hvalbåden og stødte så hårdt til den, at kaptajnens søn, som stod i forstævnen med sin harpun, fløj op i luften og havnede i det åbne gab. Man hørte ham skribe, da hvalen lukkede kæberne om ham, og da den drejede rundt og flygtede, så man halvdelen af hans krop rage ud.¹⁶

I 1863 gjorde en hvalbåd fra den amerikanske hvalfanger „Maid of Erin“ fast til en spermhval, som fo'r afsted med den. Tre unge fyre blev bange og sprang overbord; de to blev fisket op, men den tredje forsvandt i hvalens mund.¹⁷

I begge disse tilfælde så man intet mere til de stakkels opslugte. Men der findes en historie, som skal være foregået 1903 på den amerikanske hvalfanger „Star of the East“, om den 22-årige harpunér Jim Bartley, der befandt sig i hvalbåden på jagt efter en rasende kaskelot, som i sin smerte splintrede båden og opslugte ham. Han mærkede, som der fortælles, „hvorledes han gled gennem en trang, mørk passage for derpå at havne i et stort rum, hvor der var frygteligt varmt, og hvor væggene var bløde og drev af tykt slim. Han befandt sig i hvalens mave.“ – Tolv timer senere var hvalen død, og da den blev sprættet op, fandt de til deres forbløffelse Jim Bartley i den. Han var bevidstløs, og ansigt og hænder var frygtelig tilredt af den kraftige mavesyre. Efter et langt hospitalsophold kom

han sig fuldstændigt, hvorefter han atter lod sig forhyre – som hvalfanger. Han skal være død kort før 1963 på et alderdomshjem i Liverpool.¹⁸ En anden version, som citeres af Peter Freuchen,¹⁹ lader hændelsen ske i 1891 og siger, at James Bartley lå 60 timer i maven på hvalen, mellem røde rejer og anden føde. Han måtte bagefter bindes fast i sin køje, og hver aften, når solnedgangen nærmede sig, rystede han af frygt.

Mon ikke denne historie i virkeligheden er en moderne udformning af den gamle skrøne?

Hvadenten man er troende eller ej, synes det kun at være kaskelothvalen (også kaldet spermacethvalen), som er i stand til at sluge så stor en bid som et menneske. Det er en tandhval, og dens gab kan have en bredde af over 5 m. Blåhvalen, det største levende væsen der findes, er en bardehval; den kan ikke sluge større dyr end rejer.²⁰

Forøvrigt har Freuchen en anden eventyrlig historie om en kæmpeaborre, der under den oceanografiske „Calypso“-ekspedition slugte en mand; han slap dog godt fra det, idet han kunne kravle ud gennem uhyrets gæller.²¹

At hajer har taget mennesker, er der også flere beretninger om, men den har vel med sine uhyggelige tænder først bidt dem i stykker. Cortemünde fortæller, at man i 1624 på et hollandsk skib fangede en 6 favne lang haj, som i sin vom havde tre menneskeben, en drengefod, et ben med læg uden fod, en arm med hånd og skulder, en menneskekrop, ni bukkefødder, et bukkeskind, ti stokfisk, nogle alen rødt lærred og et lille anker brændevin.²² Det er velsagtens en skrøne, men er der nogen rigtighed deri, kan man vel tænke sig, at hajen har lusket efter skibet og taget hvad der blev kastet i søen, deriblandt de døde, som blev sat overbord.

„Jonas“, *ulykkebringeren ombord*

Bag profetens skæbne at blive kastet i søen for at redde skib og mandskab står en anden gammel primitiv forestilling. Det er ikke en offerhandling, ej heller en straf; det er en *afværgehandling*. Vi træffer den f.eks. i antikkens Grækenland og Rom.²³ Man troede, at

gudernes vrede ramte visse personer, der havde begået en udåd af en eller anden art, og at de forfulgte dem for at straffe dem. Det kunne f. eks. være mordere, ménedere, gravskændere, tempelrøvere. Kom sådanne ombord på et skib, besudlede deres ugeringer skibet, så det blev urent. Selv en syg kunne besmitte det, da sygdommen ofte blev anset for at være en guddommelig straf for brøde. Når en sådan forbryder var ombord, og skibet var besmittet, var det meget farligt for dets fart, for guderne ville da enten forhindre dets fremgang, eller de ville måske endda lade det gå under for at straffe ham. Derved blev alle de andre ombord stedt i en voldsom fare, både på liv og ejendom, for samtidig med at den skyldige led sin retfærdige straf, gik de jo selv til grunde, skønt de var ganske uskyldige. Det gjaldt derfor om så hurtigt som muligt at finde frem til forbryderen forinden og få ham af vejen, mest effektivt ved at kaste ham i søen, så den truende fare blev afværget. Det er præcis det, der sker i profeten Jonas's historie. Gud er vred på ham, og alle ombord er derfor i fare, selv om de intet har forbrudt. Lodtrækningen er den gudsdøm, hvorved tilkendegives, hvem den formastelige er, og ved at kaste ham overbord redder de sig selv og skibet.

Et besudlet skib skulle renses. Vi har flere oldtidsberetninger om, hvordan en sådan *lustratio* (renselsesproces) skete med præsternes hjælp, med ofring af dyr og tre gange omføring af deres indvolde, hvorefter disse dels kastedes i søen, dels brændtes på altre.

Frygten for misdædere, der hindrer sejladsen og er til fare for skibet, træffes vidt omkring til alle tider, f. eks. inden for hinduismen, hvor man også renser fartøjer, som er blevet urene.²⁴ Selv i vor tid renser man endnu på norske hvalfangere skibet, hvis man mener, der er kommet noget ondt ombord, som volder uheld, enten ved at vaske det grundigt eller „brenne bort det vonde“, f. eks. med krudt eller fakler.²⁵

En islandsk saga fortæller, hvordan besætningen på et skib, der ikke kan få gunstig vind til afsejlingen, faster tre dage og derpå kaster lod for at fastslå, hvem der kan være den skyldige.²⁶ Denne beretning er øjensynlig farvet af kristendommen. Uden tvivl har

bibelens spændende historie om Jonas været anset som virkelig og har været overført på sømandens dagligliv i kristen tid. Man har troet, at der kunne være folk ombord, som kunne være en fare for sejlskibet, og man har ret tidligt med profetens navn kaldt dem for Jonas'er.

Allerede i 1601 bruges denne betegnelse om en englænder John Smith, der sejlede som passager på et pilgrimsskib fra Marseille til Rom. De kom ind i dårligt vejr, og katolikkerne udpegede ham som *Jonah*, dels fordi han var protestant, dels fordi han var englænder, og det er jo en piratnation! De kastede ham derfor overbord for at få godt vejr, men han reddede sig i land på en lille ø.²⁷

Hvadenten Jonas'en er forbryder, kætter, udlænding eller andet, de andre ikke kan døje, er han en mand, som man tror der klæber ulykke og uheld ved.

Troen på *lykke* og *ulykke*, *held* og *uheld* er mærkværdig levende blandt os alle, før som nu. Man anser det for en realitet, at lykke og ulykke optræder i dagliglivet som en blind, ukontrollabel skæbne, der i forfærdende grad bestemmer over ens liv. Man tror, at nogle mennesker er særlig begunstiget af lykken, *lykkens pampiliusser*, eller forfulgt af ulykken, *ulykkesfugle*, og man er overbevist om, at nogle bringer lykke og held til andre på grund af en eller anden ubestemmelig kraft i sig; de er *lykkebringere*. Andre derimod, og dem er der vel desværre flest af, bringer ulykke og uheld over andre, tager lykken fra dem, enten fordi de har begået en brøde, eller – vel endnu hyppigere – fordi de har onde kræfter i sig; de kan måske have sluttet forbund med onde magter, eller de kan slet ikke gøre for at de er sådan. Til disse *ulykkebringere* hører de *Jonas'er*, man opfattede som en realitet ombord, og som det gjaldt om at få uskadeliggjort med det gode eller med det onde for at redde sig selv. I og for sig er dette en ganske logisk tanke. Endnu i vore dage kan man vel finde spor af Jonas-troen; i hvert fald blomstrede den kraftigt i sejlskibenes tid. En gennemlæsning af sømandsmemoirer og fartberetninger vil vise dette på slående måde.

En Jonas ombord kunne bevirke flere slemme ting, f.eks. at skibet

ikke kunne løbe ud af eller ind i havn, at det kom i langvarig vindstille eller i modvind, så rejsen forsinkedes og provianten slap op, at det lå i tåge i dagevis, eller at det blev overfaldet af storm og kom i havsnød.

Forskellige ulykkestilfælde ombord kunne også tilskrives en Jonas: at søfolkene styrtede ned fra riggen eller gik overbord, at de blev ramt af sygdom. Eller det kunne være småuheld, som i og for sig ikke betød noget videre. Kort sagt kunne alt, som kunne forklares ad naturlig vej, i primitive sind henføres til en person, ligesom man i land var overbevist om, at uheld måtte skyldes hekse, forgørelse, onde øjne og lignende.

En Jonas kunne selvfølgelig en hvilkensomhelst af mandskabet være, specielt en, man ikke kunne lide,²⁸ eller søfolk af andre nationer, f.eks. en dansker på et engelsk skib,²⁹ men typisk er det vel nok, at man ofte udså sig den svageste ombord, f.eks. skibsdrengen,³⁰ eller folk, som havde en eller anden legemlig skavank. Alene det at være lidt skeløjet var nok til at mistænkeliggøre én; man sagde, at en sådan ikke kunne bruges som rorgænger, fordi han ikke kunne holde kursen, og man regnede hans legemsfejl for en højere straf og ham selv for farlig.³¹ Nogle folk anså man på forhånd som stående i forbindelse med onde magter, især *finlapperne*, alle finske søfolk uden undtagelse. Tit var det passagererne, man havde mistænkt, især dem, man havde et horn i siden på, f.eks. jøder eller tyrkere,³² og også anderledestroende, kættere, fritænkere.³³ Selv en skuespiller, som gik op og ned ad dækket og mumlede sine roller, kunne risikere at blive beskyldt for at være en Jonas og truet med at blive smidt overbord.³⁴ Og i al almindelighed kunne det være kvinder, præster og sagførere, som vi senere skal se.

Nogen brøde hos Jonas'erne nævnes i almindelighed ikke i vidnesbyrdene fra nyere tid, bortset fra at man mere eller mindre spøgefuldt påstod, at de søfolk, der ikke havde betalt deres gæld til pigerne i sidste havn, var skyld i at vinden blev væk.³⁵ Det er en udbredt mening, som svarer til, at man for sjov sagde, at hjemrejsen altid gik hurtigere, fordi pigerne i land trak skibet hjem.

Et tilfælde fra 1680'erne tangerer dog den gamle tro fra antikken. Hvalfangeren „Hoffnung“ af Rotterdam lå i Nordnorge, og en finlap, som var dømt til døden på grund af ægteskabsbrud, søgte tilflugt ombord. På hjemrejsen kom de da også ind i en frygtelig storm, og folkene ville kaste lappen overbord. Kaptajnen gemte ham dog i sin kahyt, så de blev forhindrede deri.³⁶

Forøvrigt kunne også *genstande* optræde som Jonas'er, f. eks. en pøs, som stod i vejen, en kniv, som man troede bevirkede ulykker, eller en jolle, som man mente havde druknet folk.³⁷ 1929 fortælles, at kaptajnen på det amerikanske fuldskib „Tusitala“ på rejse New York-Honolulu var overbevist om, at hans grønmalede kurvestol på poop'en var skyld i, at de lå stille i kalmebæltet i ugevis. „So you are the Jonah, are you? Well, I'll fix you!“ skreg han og smed den agten om bagbord – men den blev i flere dage ved med at flyde bag skibet.³⁸

En sådan handling må ikke forveksles med den ofte forekommende ofring af genstande til søen for at få vind: pengestykker, en skinke, lidt tobak, skippers gamle hat, en medbragt abekat, skibshunden ell. lign.

Den tidligere metode at trække lod for at finde Jonas'en³⁹ træffes ikke i vore vidnesbyrd fra de senere århundreder. Allerede i middelalderen ivrede kirken mod den slags metoder, som ansås for at forstøde sig mod det første bud i Moseloven.⁴⁰ Men man mente forøvrigt, at der var andre måder at kende ham på. Det kunne f. eks. være én, om hvem man vidste, at han tidligere havde haft uheld og altså måtte være en ulykkesfugl. Ombord på fuldskibet „Loch Ard“ af Glasgow blev således i 1878 den 19-årige apprentice Tom Pearce, der før havde været med under et skibbrud, og hvis far ovenikøbet var omkommet på søen, anset for at være en Jonas, og sandelig om ikke skibet strandede på Australiens kyst!⁴¹ Det kunne også være en sømand, som måske nok var dygtig, men som altid var sur og pessimistisk og gik og spåede alle slags ulykker, så kammeraterne blev nervøse og til sidst anså ham for en ulykkebringer.⁴²

Rorgængerer som sådan var særlig udsat for at blive mistænkt

for at være skyld i vindstille og modvind. „Sig mig, der er vel ikke uheld ved dig?“ kunne skipperen sige.⁴³ Især hvis vinden skrallede eller døde hen, når en bestemt sømand kom til rattet, var det tydeligt nok. Han måtte så ikke mere få rortørn eller betræde agterdækket.⁴⁴ Nogle kaptajner prøvede simpelthen hele mandskabet som rorgængere ved begyndelsen af rejsen for at fastslå, hvem der kunne være en Jonas.⁴⁵

At man gerne ville kaste en Jonas i søen, er sikkert nok, men i virkeligheden har vi ingen sikre beviser for, at det blev gjort, bortset fra det tidligere nævnte fra 1601. Et eksempel, som formentlig er litterært, giver dog Jack London i sin roman „Rundt Kap Horn“:⁴⁶ tømmermanden, en finne, ombord på det amerikanske fuldskib „Elsinore“ ansås for at være en Jonas, som var skyld i, at de ikke kunne komme rundt om Hornet, og en skønne dag var han forsvundet – kastet overbord. Resultatet var, at de fik gunstig vind og rundede Kap Horn. Det skal have været i 1913.

Mandskabet kunne ofte blive enigt om, at Jonas'en skulle smides overbord, mens kaptajnen og officererne holdt hovedet koldt og forhindrede denne grusomme gerning.⁴⁷ På en af de første danske ekspeditioner til Ostindien (1622), mente man, at en af det Ostindiske kompagnis direktører, som var ombord, var en person, „der ikke fulgte nogen lykke med,“ men man turde selvfølgelig ikke gøre noget ved ham, selv om skibet kom i stor fare.⁴⁸

Det har ikke været morsomt at blive udpeget som en Jonas, især ikke for en værgeløs ung fyr. Han var sydebukken, som måtte bære ansvaret for alle ulykker. Han kunne ikke bevise sin uskyld, alle var på nakken af ham, og livet blev et helvede for ham. Truslen om at blive lempet overbord en mørk nat stod stadig for ham, men selv om det ikke gik så slemt, blev han dog isoleret og skyet som en spedalsk og måtte stadig høre kammeraternes bebrejdelser, at hvis de havde vidst, han var ombord, ville de aldrig have taget hyre på skibet.

Vi har nemt ved at se, hvor tåbeligt og ubarmhjertigt mandskabet handlede, og hvor mange ulogiske følelser, der virkede i de

primitive sind: diskriminering af svage, af folk med legemlige skavanker, af anderledestroende, af ikke-dusinmennesker; nationale fordomme, racehad; det meste vel ubestemt antipati i al almindelighed. Det var en lynchmentalitet, der blev oppisket hos folk, som ellers var godmodige og sindige mennesker. Men man må ikke glemme, at søfolkene troede på Jonas-ideen og mente at handle i selvforsvar. Dette hindrer selvfølgelig ikke, at det for den stakkels paria psykologisk set var af tragisk virkning at blive brændemærket.

Alle disse tåbeligheder har vi masser af tilsvarende eksempler på i vore dage. Men allermest kommer man til at tænke på de slående paralleller vi har i hekseforfølgelserne i renæssancetiden, hvor uskyldige kvinder blev forfulgt på livet. Ligesom det ofte var tilfældet med de såkaldte hekse, kunne det også komme så vidt ombord, at de forfulgte Jonas'er brød sammen og virkelig selv troede på, at de var skyldige, mest selvfølgelig hvis de bar på en eller anden brøde. Et eksempel herpå fortælles fra det amerikanske skib „President“ 1827:⁴⁹ en sømand betror styrmanden, at han føler, han er skyld i den storm, de har mødt, da alle de skibe, han har sejlet med før, har været udsat for ulykker, og det må skyldes hans „wickedness.“ Han springer derfor frivilligt i søen, og stormen hører op. Videre fortælles, at de på hjemrejsen møder storm igen, og da de opdager, at hans skibskiste endnu er ombord, kaster en af dem den i søen, mens han siger en bøn til Gud om at standse stormen, og tillige beder den overbordsprungne om forladelse. Derefter ophører stormen. Imidlertid varer det ikke længe, før næste storm indfinder sig, og mandskabet er klar over, at der stadig må være nogle af hans ting ombord. De søger og finder hans gamle støvle, og først da den er kastet overbord, føler sømændene sig i sikkerhed.

Moralen er: det onde må udryddes med rode! Der er noget gammeltestamentligt ubønhørligt i denne grusomme beretning.

Finlapper, kvinder og præster ombord

Foruden Jonas'en kan der være andre personer ombord, som ikke er velsete, fordi man knytter al mulig ulykke til deres blotte tilstedeværelse. Således er de næsten på forhånd mærkede som Jonas'er.

Blandt søfolkene er det især de *finske*, man skyr. Man regnede dem rask væk allesammen for lapper, om hvem man vidste, at de i almindelighed var fulde af trolddom og sorte kunster, og det betød ofte kun lidt, at finske søfolk regnedes blandt de ypperste i verden. Troen på finnernes heksekunster mødes allerede i sagatiden,⁵⁰ og den kan spores helt op i vort århundrede.⁵¹ 1903 siges ligefremt, at det er uheldigt at have en finsk sømand ombord, og at han regnes for at være en Jonas.⁵² Det var ikke rart at blive omtalt som „finlap“ og helt isoleret fra sine kammerater, som mange blev. Sprogvanskelighederne gjorde heller ikke sagen bedre.

Fra gammel tid har søfolkene frygtet *kvinder* ombord. Man var sikker på, at de bragte ulykke, og ingen var trygge, når der f.eks. var kvindelige passagerer med. Ovenikøbet var en diskussion om kvinder nok til at forårsage en storm,⁵² så ømfindtlige var de ubestemmelige magter, der havde med den slags at gøre!

Grunden til frygten for kvinder ombord kan ved første tanke formenes at være den rent praktiske, at de bragte uro i mandsamfundet på et skib, hvis besætning måske i månedsvi skulle være uden regelmæssigt seksualliv. Men det er ikke alene grunden. Fiskere var f.eks. også bange for kvinder, når de udøvede deres erhverv, og det var håndværkerne i land ligeledes. Det kan være en kønsmæssig begrundet angst for at kvinder trængte sig ind på arbejdspladsen, mandens område, men det kan vel snarere skyldes, at man opfattede kvinden som i nogen grad mere tilbøjelig til at give sig af med heksekunster, måske også at hun efter sin natur kunne være uren og derfor kunne besmitte arbejdsstedet.

Selv om man blev ved med at se betænkeligt på kvindernes nærværelse ombord, kunne man dog ikke undgå, at de kvindelige passagerers antal steg jævnt, og at kaptajner på langfarere mere og

mere tog deres hustruer med på rejsen. Men om ikke for andet var søfolk bange for, at disse skulle kommandere hele skibet.⁵⁴ Her møder vi altså en ren psykologisk begrundelse.

Næsten lige så farligt var det at have *præster* ombord; det ville betyde ulykke, storm, modvind, lang rejse. På landjorden var præsten god nok, men ikke på søen!⁵⁵ Mange skibe havde dog skibspræster, men søfolk var ikke glade for dem.

Pudsigt er den bemærkning, som kaptajnen på den engelske klippe „Omba“ kom med, da de lå i vindstille: „Oh, if the Lord will only forgive me this once for carrying a parson, I'll never do it any more!“⁵⁶ Man skulle næsten tro, at præsten var fandens og ikke Guds mand, – men denslags tro har ikke meget med kristendom at gøre.

Grunden til denne fordom er nok den, at præsten besøger døende og begraver døde og derfor er forbundet med tanken om uheld. Der er også i folks bevidsthed noget uhyggeligt ved deres lange sorte triste ornat, og det har utvivlsomt spillet en vis rolle.⁵⁷ At præster ofte kunne mere end deres fadervor, vidste man også; de kunne være farlige af den grund. Man kan vel heller ikke helt afvise den faktor, at en gammel, halvglemte tro på, at den onde stadig er på jagt efter præsten og derfor vil ødelægge ham og dermed skibet, hvorved de alle vil forgå, muligvis kan ligge bag.⁵⁸ På den måde er han som en slags Jonas, om end i Guds tjeneste.

At også *sagførere* var ildsete ombord, må nok nærmest ses i analogi med præsterne, men bunder ikke i nogen overtro fra først af. Sømændene hadede embedsmænd i almindelighed og prokuratorer, som de aldrig ventede sig noget godt af, i særdeleshed. Hvem havde nogensinde set en sømand få sin ret, hvis han for domstol eller konsul ville klage over den behandling, han havde fået, eller den uret, han havde lidt gennem skipper og reder? Og tilmed gik sagførere ligesom præster i sorte kapper eller højtideligt tøj og med små sorte tasker eller måske endda med paraply, og det var nok til at gøre dem mistænkelige.⁵⁹

Moderne søfolk er gerne stolte af, hvor overtroisk man var på søen i ældre tid og stadig er. Imidlertid er der ingen tvivl om, at megen af den tro, som de mener er deres specielle maritime ejendom, i virkeligheden er medbragt fra land eller i hvert fald nærbeslægtet med almindelige trosforestillinger. Selv Jonas-troen har mange nære berøringspunkter med gængs overtro om hvordan man værner sig mod ulykken og søger at skaffe sig lykke.

Der raser altid storme over verdenshavene nogle steder, og der er altid modvind og vindstille andre steder. Hvis der hvergang man mødte denslags skulle udpeges en ansvarlig Jonas, ville det simpelt hen ikke være til at bære. Selv om vore eksempler er forstemmende talrige, må vi dog gå ud fra, at der har været flest fornuftige folk, som forstod, at storm og stille er naturens værk og ikke onde magters. Vi kan ikke opstille nogen statistik over, hvor mange Jonas'er der har været udpeget i tidens løb, men vi kan nemt blive enige om, at der har været alt for mange, – uden at vi vil gå i rette med fortidens tænke måde.

NOTER OG HENVISNINGER

Jeg skylder Dr. *Dietrich Wachsmuth*, Freie Universität, Berlin, megen tak for oplysningerne fra antikken.

¹ *Niels Jonge*: Den Danske Vice-Admiral Just Juels Liv (Kbh. 1755), 35 f.; *The Diary of Henry Teonge . . . 1675–1679* (London 1927), 101, 108.

² *Peter Bamm*: Rejse til Kristenhedens ældste Byer (Kbh. 1957), 161 f.

³ *Georg Høst*: Efterretninger om Marokos og Fes (Kbh. 1779), 67.

⁴ *Paul Lächler & Hans Wirz*: Die Schiffe der Völker (Olten 1962), 84 f.; mange ekspl. i *Fr. Moll*: Das Schiff in der bildenden Kunst (Bonn 1929).

⁵ *Georg Garde* i *Arv og Eje* 1965, 26 ff.

⁶ *R. Broby-Johansen*: Den danske Billedbibel (Kbh. 1947), 59.

⁷ *J. Raben*: Sønderborg Skipperlaug (Sønderborg 1934), 14 f.

⁸ Litteraturhenviisninger i *H. F. Feilberg*: Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål (Kbh. 1886 ff.) II, 44 og Tillæg, 247.

⁹ Jfr. om sømandsskrøner *Gustav Henningsen*: Kunsten at lyve lodret, i *Skib og sjøfolk, Vestfold-Minne* 1961, 64 ff., om Jonas spec. 82 ff.

¹⁰ Dansk oversættelse: *Baron Münchhausens Eventyr og Rejser* (Kbh. 1941), 49 f.

¹¹ *Ev. Tang Kristensen*: *Molbo- og Aggerbohistorier II* (Aarhus 1905), 130.

- ¹² *Harald H. Lund*: Skipper Historier (Kbh. 1941), 29.
- ¹³ *Ev. Tang Kristensen*: Molbohistorier II, 129 f.; Skib og sjøfolk, 83.
- ¹⁴ Nyborg Avis 21/9 1874.
- ¹⁵ *Ev. Tang Kristensen*: Molbohistorier II, 119.
- ¹⁶ *John R. Spears*: The Story of the New England Whalers (New York 1908), 79.
- ¹⁷ The Annual Dog Watch VI (Melbourne 1949), 19.
- ¹⁸ Cit. i Helsingør Dagblad 19/4 1963; jfr. Vikingen 1951, 12, 17.
- ¹⁹ *Peter Freuchens* Bog om de syv Have (Kbh. 1959), 346 ff.
- ²⁰ *Alan Villiers*: Oceans of the World (London 1963), 134 f.; *A. A. Hurst*: The Call of High Canvas (London 1958), 233; *Stanley Rogers*: Sea-Lore (London 1929), 139 f.
- ²¹ *Peter Freuchen*, 48.
- ²² *J. P. Cortemünde*: Dagbog fra en ostindiefart 1672–75 (Helsingør 1953), 57.
- ²³ Dr. *Dietr. Wachsmuths* udredning af dette emne vil snart fremkomme på tryk.
- ²⁴ *James Hornell*: Water Transport (Cambridge 1946), 280.
- ²⁵ *Erling Eriksen* i Hval og hvalfangst, Vestfold-Minne (Tønsberg) 1964, 159 ff.
- ²⁶ Ljosvetningasaga, se *Wolfg. Stammler*: Seemanns Brauch und Glaube, i Deutsche Philologie im Aufriss, 2. Aufl., III (Berlin 1962), 2906.
- ²⁷ *E. Keble Chatterton*: Captain John Smith (London 1927), 32 f.
- ²⁸ *A. Basil Lubbock*: Round the Horn before the Mast (London 1948), 286.
- ²⁹ Vikingens julehæfte 1949, 6.
- ³⁰ *Carl Kircheiss*: Wasser, Wind und weite Welt (Hamburg 1953), 183.
- ³¹ *Frank Shay*: A Sailor's Treasury (New York 1951), 74.
- ³² *T. F. M. Richter*: Reisen zu Wasser und zu Lande, 5. Ausg., I (Leipzig 1858), 70; Archiv for Søvæsenet V (1831), 39.
- ³³ Vikingen 1954, 4, 11.
- ³⁴ *Fletcher S. Bassett*: Sea Phantoms (Chicago 1892), 107 f.
- ³⁵ *Walter Runciman*: Before the Mast—and After (London 1924), 108.
- ³⁶ Meister *Johann Dietz* ... erzählt sein Leben (Ebenhausen 1915), 173.
- ³⁷ *Rudyard Kipling*: Captains Courageous (New York 1946), 63.
- ³⁸ Marinemaler *O. Stoltenbergs* erindringer (manus.).
- ³⁹ Om lodtrækning, se henvisn. i *Feilberg*: Jysk ordbog II, 442 og Tillæg, 292.
- ⁴⁰ Flere eksempler i Dania III (Kbh. 1895–96), 348 ff.
- ⁴¹ Vikingen 1957, 11, 19; jfr. *E. Juul-Hansen* i Vikingen 1949, 4, 7.
- ⁴² *Alan Villiers*: Auf blauen Tiefen (Hamburg 1955), 237 ff.
- ⁴³ *A. Michaelsen*: For rebede sejl (manus.).
- ⁴⁴ *Fred Schmidt*: Von den Bräuchen der Seeleute (Hamburg 1947), 117 f.
- ⁴⁵ *Wolfg. Stammler* III, 1819.
- ⁴⁶ Dansk oversættelse II (Kbh. 1915), 126 ff.

- ⁴⁷ *Richter*: Reisen I, 70.
- ⁴⁸ Islænderen *Jon Olafssons* Oplevelser som Ostindiefarer under Christian IV (Memoirer og Breve VII, Kbh. 1907), 15.
- ⁴⁹ *Bassett*: Sea Phantoms, 108; *Angelo S. Rappoport*: Superstitions of Sailors (London 1928), 77 f.
- ⁵⁰ *Snorre Sturlason*: Kongesagaer (overs. af *Gust. Storm*, Kristiania 1900), 235.
- ⁵¹ Jfr. *Shay*: Treasury, 52; *R. H. Dana*: Two Years before the Mast (Boston 1911), 47 f.; Åbo sjöfarts historia II: 2 (Åbo 1930), 171; Skib og sjøfolk, 123.
- ⁵² *Rex Clements*: A Gipsy of the Horn (London 1925), 80.
- ⁵³ The Voyage of the Endeavour 1768–1771, The Journals of Captain *James Cook* II (Hakluyt Soc., Cambridge 1955), lxx.
- ⁵⁴ *Shay*: Treasury, 59 f.
- ⁵⁵ *H. C. Andersen*: O. T. (Romaner og Rejseskildringer II, Kbh. 1943), 90.
- ⁵⁶ *David MacGregor*: The China Bird (London 1961), 109.
- ⁵⁷ *Bassett*: Sea Phantoms, 108 f.; *A. Jal*: Glossaire nautique (Paris 1848), 1407.
- ⁵⁸ *Th. Roscoe & Fred Freeman*: Picture History of the U. S. Navy (New York 1956), fig. 448; *Shay*: Treasury, 56; *Wolfg. Stammler* III, 1820 f.
- ⁵⁹ *Shay*: Treasury, 59; *Vikingen* 1954, 4, 11.

JONAH, PROPHET AND BRINGER OF ILL LUCK

Summary

An examination of the book of Jonah in the Old Testament will show that the story of the prophet's adventures at sea was made up of two parts: 1. a traveller's tale of a person swallowed by a large fish, and 2. the superstition that some one on board ship brings bad luck to the ship and its crew and must therefore be thrown into the sea. Both these components still survive in seamen's stories and superstitions and are very old. Jonah lived about 785 BC.

The tale of a "man swallowed by a fish (*shark, whale*)" is common among seamen (Aarne-Stith-Thompson's Types of the folk-tale No. 1960 B, motive X 1723.1). It can be divided into two sub-types: 1. "*By cunning rescued from the fish's belly*"—the man dances in the fish's belly, smokes tobacco or something similar so that the fish is forced to vomit him up; 2. "*The strange episode in the fish's belly*"—objects and persons are swallowed by the fish and then the persons settle down in its belly as if nothing had happened, using the objects, working with them, selling them, etc.

The superstition that a person could bring misfortune upon a ship was known in antiquity when it was thought that the gods pursued a man who

had committed a crime. If he took refuge aboard a ship the rest of the crew, though innocent, were in danger as the gods were likely to punish the guilty man by striking the ship. Therefore it was necessary to get him off the ship as quickly as possible, eg. by throwing him overboard, and thereby purifying the ship. In the days of sail, in fact right up until our own day, seamen believed there was a "Jonah" aboard if a ship suffered a series of misfortunes. And though in only very few cases he was actually thrown overboard his position was, to say the least of it, uncomfortable. Often it was the weakest man on board who was singled out as Jonah, or one who was not like the others, a foreigner or one who held another faith, for example. Finnish seamen particularly were feared—and still are—as they were thought to have knowledge of magic, and women and priests were also disliked because it was thought they brought bad luck. The crew could easily come near to lynching the person they thought responsible for their bad luck. Seamen believed from the bottom of their hearts that such persons constituted a real danger for ship and crew.